

як пам'ять про класика української прози другої половини ХХ століття зберігається у стінах його рідного університету. Окремі частини відводяться історії Гончарівських конференцій та читань у Дніпропетровському університеті, а також віршам, присвяченим митцеві. Ця книжка виконує, можливо, найважливішу

духотворну місію — зберігає пам'ять і закликає до цього. Закликає до збереження пам'яті про письменника, який був і залишається одним із символів людинолюбства, гуманістичної свідомості в українському буттєвому просторі ХХ століття.

Ярослав Голобородько

“МУДРІСТЬ ЧУЖИНСЬКУ ЗБАГНУТИ НЕЗЛЕ”

Антологія єврейської поезії: Українські переклади з їдишу/Укладачі: Велвл Чернін, Валерія Богуславська. — Київ: Дух і Літера, 2007. — 672 с.

Моя Вітчизна — у моїй душі.
Вам ясно?
Входжу я туди без візи.
Коли мені самотньо — все Вітчизна бачить,
Вкладає спати
І вкрива, як мати.

В мені зелені кучерявляться садки,
І вітебські сумні, похилені паркани,
І ті провулки корчаться криві.
Там тільки хат нема.
У них — моє дитинство,
І, як воно, хатинки повалились.

Літають небом жителі колишні.
Де їх житло?
В моїй душі дір'явій

(Марк Шагал “Висока брама”).
Переклад Василя Довжика [1,210].

Роздуми над унікальною антологією єврейської поезії хотілося б почати саме цими промовистими рядками. У книжці вміщені поезії, написані мовою їдиш у ХІХ — ХХІ століттях, перекладені українською. Тут подано

90 імен авторів оригінальної їдишської поезії, 480 творів (270 із них переклала упорядник, автор однієї з передмов, покажчиків і різноманітних посилань Валерія Богуславська), роботу 44 перекладачів.

На обкладинку винесено дві надзвичайно важливі цитати, які аргументовано пояснюють появу такої книги саме на українських теренах: “[...]Ця антологія — не випадковість і не забаганка, а необхідність і закономірність. Занадто

щільно — не розплутати — переплелися долі двох народів — українського та єврейського, долі їхніх літератур і літераторів, надто багато схожого було в поневір'яннях і становленні обох мов саме як мов, здатних на самостійне існування, на створення літератур високого, світового художнього рівня[...]” (Валерія Богуславська); “[...]через мовний цивілізаційний бар'єр єврейська (їдишська й не тільки) поезія є своєрідним “замкненим садом” для неєврейських (а часто-густо і для нинішніх єврейських) читачів. Сподіваюся, що пропонована антологія послугує для тих, хто читає українською, хврткою до цього саду” (Велвл Чернін). Авторами науковопотужних передніх статей виступили упорядники антології — історик, етнограф, один із видатних учених-дослідників їдишу Велвл Чернін (“Замкнений сад. Начерк історії єврейської (їдиш) поезії”) та знаний український перекладач із російської, англійської, їдишу, з української на російську Валерія Богуславська (“Українська хвртка до замкненого саду. Українсько-єврейські паралелі”).

Література єврейського народу, створена на їдиші, обґрунтовано введена в контекст світової літератури, показано її джерела, утаємничено-унікальні витоки. Велвл Чернін простежує певні етапи розвитку рідної літератури, зокрема вказавши, що “Бялик у півтора десятках поетичних творів, написаних ним їдишем, усе ж зламав бар'єр “жаргонності” й вивів поезію їдишем

на якісно новий рівень, прибравши з їдишу ярлик “низької” мови” [1, 28]. Перше, що впадає у вічі в основному блоці книжки — це чіткі філіграні єврейських літер в іменні письменника поруч із розшифрованою українською, а вже потім — коротка біографічна довідка з важливими деталями творчого життяпису і власне вірші — декілька найбільш яскравих, показових зразків.

Твори й автори відбиралися з великою прискіпливістю на всіх етапах підготовки — від першозадуму до видавничої верстки. Редакційна колегія (Л.Фінберг, О.Заремба, Г.Фалькович, Г.Аронов, М.Петровський, І.Сергєєва, Л.Череватенко) невтомно дискутувала, упорядники вмотивовували вибір, від чогось болючо відмовлялися, шукаючи тут і за далекими кордонами нові й нові імена і твори. Наукове рецензування здійснювали Леся Лисенко, Леонід Череватенко, Григорій Фалькович та Гелій Аронов.

В антологіїпрезентовані й добре відомі класики єврейської поезії Хаїм Нахман Бялик, Шолом-Алейхем, Перец Маркіш, Давид Гофштейн, Мейлах Равич, Урі-Цві Грінберг, Лейб Квітко, Ошер Шварцман, Йосип Керлер та ін., і майже невідомі сьогодні читачькому загалу Соня Тучинська, Анюта П’ятигорська, Гінда Ройтблат, Семен Віленський...

Історики стверджують, що для них ця книжка — рідкісне документальне джерело побутування й культурного поступу єврейського народу та його літератури на цій землі. Тому й нам цікаві єврейські письменники, які народилися, мешкали, творили в Україні (таких більшість). Це Велвл Збаржер (Вольф Еренкранц) [1, 76], який узяв собі псевдонім від рідного галицького містечка Збараж; “батько єврейського театру” Авром Гольдфаден [1, 83]; поет, композитор, адвокат Марк Варшавський [1, 85]; “батько” безсмертного Тев’є-молочара, символ літератури їдишем Шолом-Алейхем (Шолом Рабинович) [1, 96]; один із зачинателів їдишської поезії Шимен-Шмуель Фруг, за труною якого 22 вересня 1916 р. в Одесі йшло 100 тисяч [1, 99]; робітник, поет й етнограф-фольклорист Семен (Шлойме-Зангвіл) Раппопорт, більш відомий за

псевдонімом С. Ан-ський [1, 112]; авторка віршів і пісень Роза Гольдштейн [1, 116]; засновник дитячої літератури ївритом [1, 121] Хаїм Нахман Бялик, який “посідає в єврейській культурі й літературі місце, яке у середньовіччі посідав Єгуда Галеві” [1, 122]; найперший єврейський байкар Еліезер Штейнбарг [1, 171]; письменник-символіст Мані Лейб [1, 180-181]; віртуоз мови їдиш, автор відомих еротичних мініатюр Мойше Надір [1, 193]; це галицький художник і поет Мойше-Лейб Гальперн [1, 198]; популярний свого часу прозаїк, драматург і поет Залман Шнеур [1, 211]; поет, який починав творити російською та українською мовами, Давид Гофштейн [1, 221-222]; “один із перших сучасних поетів, які долучили поезію Галичини до загальноєврейської літератури” [1, 246] Шмуель-Яків Імбер; уродженець Київщини [3, 484] Ошер Шварцман, в якого до “єврейського самоусвідомлення додався й український струміль”, бо починав він як поет український [1, 254-255]; автор талановитих віршів для дітей Лейб Квітко [1, 267]; Арон Кушніров (одне з оповідань назване критиками “найвищим досягненням єврейської прози”) [1, 278]; галичанин, секретар Спілки єврейських письменників Польщі і творець єврейського ПЕН-клубу Мейлах Равич [1, 288-289]; поетеса, автор верлібрів, драматург і літературний критик Кадя Молодовська [1, 302]; волиняк Перец Маркіш [1, 309-312] — наймолодший із групи київських поетів-ліриків, класик їдишської епічної поезії [1, 311]; це журналістка, бібліотекар Хана Левіна [1, 449]; один із керівників київської літературної групи “Відервукс” (“Паростки”) Іцик Фефер [1, 453]; працівник Кабінету єврейської культури АН України Міра Хенкіна [1, 463]; прозаїк і поет Іцик Мангер [1, 464]; журналістка Соня Тучинська [1, 480]; поет-львів’янин Яків Шудріх [1, 496]; один із найоригінальніших єврейських поетів “другого радянського призову” Авром Гонтар [1, 510]; автор улюблених дитячих віршів Шике (Овсій) Дріз [1, 513]; поет-пісняр Йосип Котляр [1, 522]; уродженець Бердичева Матвій Гарцман [1, 537; 3, 83]; авторка віршів і новел волинянка Шифра Холоденко [1, 541];

педагог, журналіст із Волині (батьки загинули під час погрому) Шлойма Чернявський [1, 544; 2, 473; 3, 641]; поет і перекладач із Чернігова Дора (Дебора) Хайкіна [1, 594; 2, 453; 3, 618]; людина-легенда, “головний єврей” Радянського Союзу Арон Вергеліс [1, 601]; студієць Єврейського театру Міхоелса Йосип Керлер [1, 604]; педагог і журналіст Велвл (Волько) Редько [1, 612]; один із провідних учених їдишської культури Радянського Союзу Хаїм Бейдер [1, 616]; Михайло Могилевич (що єдиний із молодих київських єврейських поетів повернувся з війни) [1, 619]; київський поет Петро (Піня) Киричанський [1, 629]; маловідомий Гершл Коган [1, 639]; художник, різб'яр по дереву, поет, прозаїк, драматург Михаїл Фельзенбаум [1, 645]. І ціле суцвіття вчителів –вихователів славнозвісної Малахівської єврейської колонії, “де його колегами були Марк Шагал, І.Добрушин, Дер Ністер та інші видатні особистості”, викладач їдишу в Київському педінституті Ліпа Резник [1, 282]; учителі Анята П'ятигорська [1, 286], Мойше Пінчевський [1, 306; 4,478], Бер Горовіц, співець рідних карпатських гір і полонин [1, 308] та багато інших. Мабуть, уперше вони так густо насіяні під одну обкладинку. Багато з них починали писати, паралельно з їдишем та івритом, російською і українською.

Повноправними героями їдишської поезії виступають тут Тарас Шевченко – у Шмуеля Галкіна [1, 410], Мойсея Хацеватського [1, 418-420], Ліпи Резніка [1, 284-285], Київ – у Езри Фінінберга [1, 447], Ніжин – у Мані Лейба [1, 478], Дніпро – у Переца Маркіша [1, 316], Шмуеля (Самуїла) Галкіна [1, 410-411], Шлойми Чернявського [1, 544-545], Бердичів, власне, знищений фашистами єврейський район цього міста Піски – в Аврома Гонтаря [1, 511-512], Волинь, Полісся – в Йосипа Бухбіндера [1, 504-506], Довбуш – у Якова Шудріха [1, 501-502], Наливайко і Богун – в Іцика Фефера [1, 461]. Так само органічно, як українські реалії входять в їдишський вірш, в українському перекладі природно сприймаємо якісь *суто єврейські* слова й поняття. Їхні біографії варті найталановитіших прочитань у не написаних ще нами, нащадками, романах чи

найкарколомніших детективах або романах-викриттях, бо ж і сьогодні болить Матері-Батьківщині доля її дітей Давида Гофштейна, Абрама Суцкевера, Йосипа Бухбіндера, Йосипа Керлера, Ошера Шварцмана, Мойше Бродерзона, Переца Маркіша, Шмуеля (Самуїла) Галкіна, Іцика Мангера, Гірша Гліка, Велвла Редька, Якова Бен Герсона Розенберга. Це ж Давид Гофштейн, навіть уже емігрувавши з дружиною й дочкою до Палестини, згодом повернувся до СРСР, щоб забрати й синів від першого шлюбу, але був звинувачений у націоналізмі і згодом розстріляний. Серед них чимало репресованих за часів радянської влади, знищених у гетто і концтаборах; є добровольці, що загинули в боях за Вітчизну, свідки й жертви гонінь і погромів. Про жахіття тих часів так писав ніжинець Мані Лейб у вірші “Нашому останньому поколінню”:

[...] Живих дітей, твоє священне зерня
Скидають в груби, як жертвовний хмиз.

[...] Народ мій змелюють земні зажерні жорна,

Що аж здригається земля, безсила жерти вже [1, 187].

До антології залучені переклади кращих українських поетів: це І.Франко, М.Рильський, П.Тичина, М.Лукаш, Г.Кочур, А.Кацнельсон, М.Фішбейн, В.Поліщук, М.Вінграновський, Ліна Костенко, Б.Олійник, Д.Павличко, А.М'ястківський, Наталя Забіла, Д.Білоус, Любов Забашта, Андрій та Валентина Малишко, І.Драч, В.Довжик, П.Рихло й багато інших.

Франко перекладав твори земляків Моріса Розенфельда та Велвла Збаржера. Коло перекладацьких інтересів Рильського окреслюють Давид Гофштейн, Іцик Фефер, Ханан Вайнерман, Матвій Гарцман і Мойше Пінчевський. Для Тичини – це також Давид Гофштейн, а ще Ошер Шварцман, Лейб Квітко, Арон Кушніров, Ліпа Резнік, для Лукаша – знову-таки Гофштейн, Іцик Фефер, Ханан Вайнерман, для Кочура – позаконкурентний Давид Гофштейн, Рива Балясна й Ханан Вайнерман. У Кацнельсона улюблені автори – Хаїм Нахман Бялик, Шлойма Чернявський, Шимон Гольденберг та Гірш Діамант. У Фішбейна – Хаїм Нахман Бялик, Меїр Харац, Дора Хайкіна, Піня Киричанський. У Вінграновського – Мотл

Талалаєвський, Михайло Могилевич. У Олійника – Йосип Бухбіндер, Дора Хайкіна, Піня Киричанський, у Павличка – теж Піня Киричанський, Йосип Бухбіндер, Гірш Діамант, у Довжика – Шолом-Алейхем і Марк Шагал, у М'ястківського – Гершл Коган, Гірш Діамант, Йосип Бухбіндер, у Забіли й Білоуса – Мотл Талалаєвський, у Рихла – Еліезер Штейнбарг та Іцик Мангер. Улюблений автор Ліни Костенко – Михайло Могилевич.

Комп'ютерний набір антології, літературне редагування та коректура Валерії Богуславської, комп'ютерна верстка Світлани Невдащенко. Дизайн обкладинки Ірини Клімової. На обкладинці використано картину “Товій” – промовистий символ-метафора творчої праці митців цього унікального тому – робота знаної в Україні й у світі художниці Ольги Рапай (дочки розстріляного 1952 р. класика єврейської літератури Переца Маркїша).

Варто згадати й головного редактора видавництва “Дух і Літера”, керівника Центру досліджень історії та культури східноєвропейського єврейства Леоніда Фінберга та письменницю Валерію Богуславську, яка левову частку підготовчої роботи взяла на себе.

“Антологія” – це поетична симфонія, лірична містерія в багатоголоссі під однією обкладинкою, дивовижної сили документ, науковий подвиг творчої групи, передусім упорядника й перекладача Валерії Богуславської, яка поставила собі за мету відкрити й подарувати рідній Україні та світу цілий материк ще не відомої нам, напівзабутої, колись забороненої і, здавалося б, знищеної одієї з європейських літератур, вершинні твори

якої часто народжувалися в Україні й оспівували її...

Вражають докладні джерелознавчі розшифровки, коментарі, ґрунтовні покажчики: іменний покажчик письменників, іменний покажчик біблійних, міфологічних та літературних персонажів, бібліографія, біографічні довідки перекладачів. Книжка унікальна ще й тим, що відкриває й самим євреям євреїв, адже в державі Ізраїль загальноприйнята, офіційна мова – іврит, мистецькі ж пам'ятки на їдиші маловідомі сучасному єврейству.

Як і кожна гідна національна література, єврейська багата безліччю напрямків і жанрів, глибинні алегорії, несподівані порівняння, вражаючі метафори западають у серце: “І спрагли гори з місця зрушать/ За слова Божого ковток” (Х.Н. Бялик) [1, 142]).

Нам треба навчитися мирно жити, не тягти ковдру на себе – єдино правильний – бік, а співпрацювати, пам'ятаючи щирі слова з перекладеного Ліною Костенко вірша Михайла Могилевича:

Я чую кроки, я іду по бруку,

Торкаю хмари, плачу, впізнаю.

І Марк Шагал веде мене за руку

В своє дитинство, в молодість свою [1, 623].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Антологія єврейської поезії: Українські переклади з їдишу/Укладачі: Велвл Чернін, Валерія Богуславська.* – К., 2007.
2. *Письменники Радянської України: Біобібліографічний довідник/Упоряд. Олег Килимник, Олександр Петровський.* – К., 1970.
3. *Письменники Радянської України: 1917 – 1987: Біобібліографічний довідник/ Автори-упорядн. В.К.Коваль, В.П.Павловська.* – К., 1988.

Алла Дибя